

Mardin'in Korunması ve UNESCO Dünya Miras Listesi'ne Girmesi

*

The Preservation of Mardin and its Inclusion in UNESCO World Heritage List

Mehmet Tunçer

Özet

Bu yazıda Mardin'i korumak ve UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girmesi için yapılması gerekli faaliyetleri yönlendirmek için stratejiler ve politikalar geliştirmek amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, tarihsel, arkeolojik ve kentsel değerleri korumak ve geliştirmek hedefli koruma politikaları özetle verilecektir. Mardin'in UNESCO Dünya Mirası Şehirler listesine girmek için yapılması gerekli bazı strateji ve politikalar ele alınacaktır. Öncelikle Mardin kent dokusunun özellikleri ile korunması gerekli değerleri ele alınacak ve ikinci olarak da "Mardin Yönetim Planı"nın hazırlanması hakkında özet bilgi verilecektir.

Anahtar kelimeler: *Mardin, unesco, kültür mirası, yönetim planı, kentsel sit alanı, dünya miras listesi.*

Abstract

Mardin is one of the world's most important historical cities. This article aims to develop strategies and policies to guide the activities to preserve Mardin and qualify the city for the inclusion in the UNESCO World Heritage List. In this vein, the paper summarizes the activities carried out in the city till this date and discusses sustainable preservation policies to preserve and develop the historical, archeological and urban values. It also examines strategies and policies that need to be implemented for the city to qualify for the list of UNESCO World Heritage Cities. For this purpose, I will first discuss the urban fabric in the city and the features of civil architecture that needs protection and, secondly, I will present a summary of the preparation process of the "Mardin Management Plan".

Keywords: *Mardin, Unesco, cultural heritage, management plan, urban site, world heritage list.*

Giriş

Bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen evrensel değerlere sahip kültürel, doğal sitleri dünyaya tanıtmak, toplumda söz konusu evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak, çeşitli sebeplerle bozulan, yok olan kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gerekli işbirliğini sağlamak amacıyla 1972 yılında Paris'te toplanan UNESCO'nun 16. Genel Konferansında sorunun uluslararası bir sözleşme konusu yapılmasına karar verilmiş ve 16 Kasım 1972'de "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme" kabul edilmiştir. Türkiye, bu sözleşmeyi 23 Mayıs 1982 tarihinde onaylanmış ve 1983 yılında Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

UNESCO'nun (2008), Dünya Mirası Sözleşmesi için hazırladığı "Uygulama Rehberi" aynı zamanda ülkelerin Dünya Mirası Listesine adaylık için kullandıkları bir dokümandır. Rehberde, Dünya Mirası Merkezinin tarihinden, yaptığı çalışmalardan, organizasyon yapısından söz edilmiş ve dünya mirasının tanımı yapılmıştır.

Bu çalışmada, dünyanın önemli tarihsel kentlerinden biri olan Mardin'in mimarisi, koruma sorunları, UNESCO Dünya Miras Şehirleri listesine girmesi amacıyla yapılması gerekli çalışmalar ve şimdiye kadar yapılmış çalışmalara yol gösterecek strateji ve politikalar ele alınmaktadır. Bu amaçla ilk olarak Mardin'in sivil mimarisi ve kentsel dokusuna değinilecek; ikinci olarak, UNESCO'nun Mardin'de yapılmasını istediği "Yönetim Planı" hakkında bilgiler verilecektir.

I. UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirası Listesine Adaylık Kriterleri

"Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme", Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) Genel Konferansı'nda 16 Kasım 1972'de kabul edilip, 17 Aralık 1975 yılında yürürlüğe girmiştir (Akipek, 2001). Bu sözleşmenin amacı; bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal

sitleri dünyaya tanıtmak, toplumda söz konusu evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve çeşitli sebeplerle bozulan, yok olan kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gerekli işbirliğini sağlamaktır.

Dünya Mirası Listesi aracılığı ile yeryüzündeki en nadide doğal ve kültürel ortamların uluslararası boyutta tanınmasına yönelik bir mekanizma işlerlik kazanırken, Dünya Mirası Fonu, olanakları kısıtlı taraf devletlere, bu tür alanları korumaları için, Fon'a yaptıkları katkıları aşan ölçülerde finansal ve teknik yardım olanağını sağlamaktadır. Bu anlamda, Dünya Mirası Sözleşmesi, gelişmekte olan ülkelere az bulunur doğal ve kültürel ortamların korunmasında maddi teşvik sağlayan kendine özgü bir antlaşma örneğidir.

UNESCO (2008) tarafından belirlenen kültürel miras kriterleri aşağıdaki gibidir:

(i) Dahi sayılabilecek bir sanatçının eşsiz bir sanat eserini veya şaheserini temsil etmek,

(ii) Mimari, anıtsal sanatlar veya şehir planlama ve peyzaj tasarımı alanlarında gelişme sağlanmasında etkisi büyük olmuş, dünyanın kültürel bir bölgesinde bir döneme damga vurmuş olmak,

(iii) Günümüzde yaşamayan bir medeniyetin veya kültürel geleneğin eşsiz ya da ansızın istisnai bir kanıtını taşımak,

(iv) İnsanlık tarihinde önemli bir aşamayı veya aşamaları gösteren bir yapı biçiminin veya mimari bileşim veya peyzajın olağanüstü örneği olmak,

(v) Bir kültürü temsil eden geleneksel insan yerleşimi veya toprak kullanımının önemli bir örneği olmak (özellikle herhangi bir etki tarafından telafisi mümkün olmayan bir bozulma tehdidi altına giriyorsa),

(vi) Olaylar veya yaşayan gelenekler ile fikirler ile veya inanışlar ile seçkin evrensel öneme haiz sanatsal ve edebi çalışmalar ile doğrudan veya somut ilgisi olmak. (Komite bu kriterin tercihen diğer kriterlerle bir arada bulunmasını göz önünde bulundurur.)

UNESCO'nun (2008), Dünya Mirası Sözleşmesi için hazırladığı "Uygulama Rehberi" aynı zamanda ülkelerin Dünya Mirası Listesine adaylık için

kullandıkları bir dokümandır. Rehberde Dünya Mirası Merkezinin tarihinden, yaptığı çalışmalardan, organizasyon yapısından söz edilmiş ve dünya mirası tanımı yapılmıştır. Buna göre dünya mirası altı kategoride incelenmektedir.

- Kültürel miras
- Doğal miras
- Kültürel-doğal miras
- Kültürel peyzaj
- Taşınabilir miras
- Olağanüstü evrensel değerler

Rehberde bu nitelikler detaylı bir şekilde betimlenmiş ve ülkelerin sahip oldukları bu değerler için başvuru ve değerlendirme sürecinin nasıl işleyeceği ve kabulden sonra koruma ve kontrol mekanizmasının nasıl yürüyeceği ifade edilmiştir.

II. Korumanın Sosyal / Kültürel Boyutu: Tespitler

II.1. Mardin'de Konut Stoku, Tipoloji, Nitelik ve Koruma Sorunları

Bugüne kadar çok sayıda kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmış ve halen çok kültürlü yaşam tarzı ile de Dünya'ya örnek gösterilebilecek bir hoşgörü ve güven ortamına sahip Mardin, mimari, etnografik, arkeolojik, tarihi ve görsel değerleri ile zamanın durduğu izlenimini veren Güneydoğunun şiirsel kentlerinden biridir. Hem Paskalyayı hem Ramazan Bayramı'nı birlikte kutlayan Süryaniler, Araplar, Kürtler ve diğer birçok topluluk, hoşgörüye vurgu yapan, bu temeller üzerinde yükselen bir yaşayış tarzı benimsemişlerdir.

Mardin, farklı dini inanışlar paralelinde, sanatsal açıdan da tarihi değeri olan camiler, türbeler, kiliseler, manastır ve benzeri dini eserler barındırmaktadır. Ayrıca, Mardin eşsiz mimarisi ve özgün kentsel dokusu ile korunmaya değer çok önemli sivil mimarlık örneklerini günümüze kadar koruyarak iletebilmiş ender kentlerdendir.

Mardin, UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne adaydır. Mardin merkez, Midyat merkez, Savur ilçe merkez ve Dara Ören yeri özgün yapılarıyla kentsel sit alanı olarak tescil edilmiştir. Mardin il merkezi ve ilçelerinde Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğüne tescil edilmiş 665 adet tarihi bina mevcuttur. İpek Yolu güzergâhında olması nedeniyle Mardin ili ve çevresinde 5 han ve kervansaray da mevcuttur. Zengin kültür envanterini zengin geçmişine borçlu olan Mardin ülkemizin ve dünyanın yükselen turizm değerlerindedir. Mardin, tarihi, mimari yapısı ve geleneksel yaşantısıyla Güneydoğu Anadolu' da müze şehir olabilecek niteliktedir. Ekonomik ve sosyal yapısı, yapı malzemesi ve iklim özellikleri bir araya gelerek, kendine özgü bir konut mimarisi ve dokusu oluşturmuştur (Dicle Kalkınma Ajansı, 2009).

Yer aldığı tepenin güney yamacında, doğu - batı doğrultusunda çizgisel bir gelişmişlik gösteren bir yerleşim düzeni oluşturmaktadır (Resim1). Sur içinde gelişmesi nedeniyle sivil ve dini mimarlık örneklerinin yer aldığı doku kademeli bir düzen oluşturur.

Resim 1: Mardin Kenti Genel Görünümü

Kaynak: <http://antalyaguneyli.files.wordpress.com/2009/12/mardin21.jpg>

Dokunun belirgin özelliği sokaklardır. Eğime paralel uzanan çizgisel sokaklar ve bunları dikine kesen geniş basamaklı sokaklar, bazen çıkmaz sokaklarla son bulmaktadır. Çıkmalar ve kabaltılar sokaklara hareketli görüntüler kazandırır. Lineer aks ortasında ve daha sonra Ulu Cami çevresinde oluşan ticaret merkezi, hanları ve geleneksel çarşığı barındırırken, çarşının çevresinde zengin mahalleleri, kademeli olarak da bunların etrafında daha mütevazı evlerin bulunduğu mahalleler yer alır. Eğimli bir yerleşme alanına sahip olan kent dokusunda, geleneksel evler, düşeyde gelişen, arazi eğimi ile uyumlu bir planlama anlayışı gösterir, böylece topografyanın teraslamalar biçiminde kullanımı söz konusudur. Evler bazen araziye düzleyerek, bazen de doğal zemini olduğu gibi kabul ederek inşa edilmiştir.

II.2. Mardin Evleri ve Koruma Sorunları

Mardin evlerinin planlanmasında iklim koşulları birinci derecede etken olmuştur. Avlu etrafında çeşitli birimlerin sıralanması ile oluşan ve yılın yedi sekiz ayı boyunca yaşanan açık avlu sıcak iklimden dolayı kapalı bir mekân olarak ele alınmıştır. Genellikle iki katlı olan evler zeminde avlulu giriş katı, üst katlarda yaşama mahallinden oluşur. Girişte, avluda; helâ, ocaklı mutfak, ahır ve depo yer alır, geniş evlerde hizmetkâr odaları bulunabilir. Selamlığın da bu katta yer aldığı örnekler de mevcuttur (Alioğlu, 2000).

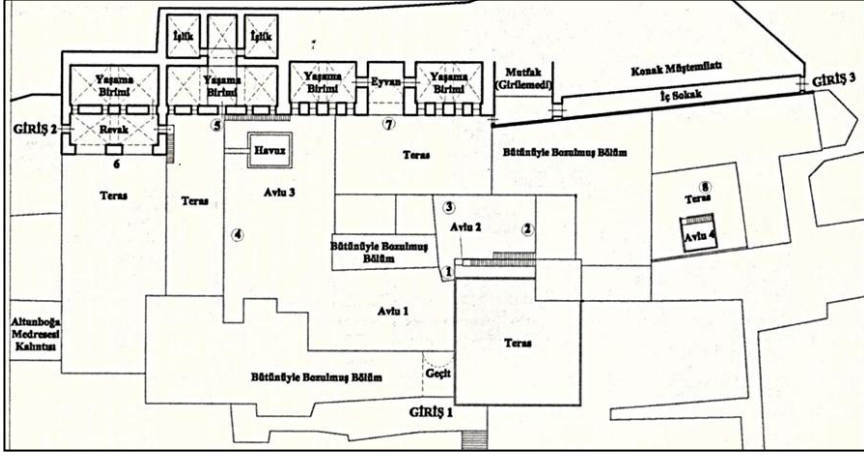
Avludaki açık taş merdivenle üst kata ulaşılır. Bu katta, eğiminden dolayı teras ve yaşama biçimleri yer alır. Kapalı, yarı açık ve açık mekânların yer aldığı geleneksel Mardin evi, yaklaşık 4.00 x 4.00 m. boyutunda adeta modüler bir sistemin oluşturduğu bir planlama düzeni içerir. Yarı açık mekân olan eyvan ve revaklar bu modülasyon içinde bütünlüğe kavuşur. Modüler sistem içeren yaşam bölümlerinin yan yana gelişleri tekli, ikili, üçlü, L ve T şeklindeki yan yana gelişlerle tipi belirler. Yaşam birimleri ocak, dolap, nişler ve yüklüklerle donatılmıştır. Bu birimlere ya eyvandan ya da doğrudan teras veya avludan girilir. Eyvan genelde su elemanı ile donatılmış "selsel" oturma ve dinlenme mekânıdır.

Geleneksel Mardin evinde cephe güneye yönelmiştir. Bu cepheye gösterilen özen, diğer cephelerde görülmez. Kapılar ve pencereler silmelerle bezenmiştir. Cephe düzenini yaşama birimleri, eyvan ve revaklar düzenler. Geleneksel taş teknolojisinin kullanıldığı Mardin evinde kalker taşından yığma yapım sistemi kullanılmış, modüller arası kemerlerle yük zemine aktarılmıştır. Taşın dışında malzeme olarak, ahşap kapı ve pencerelerde alçı ocak ve tavan süslerinde, demir pencere şebekelerinde kullanılmıştır.

Mardin de evler, eğimli bir topografya üzerine yerleşmiştir. Mimari olarak düzgün olmayan, karmaşık ve bitişik düzende bir yerleşme dokusu bulunmaktadır. Yerleşmenin biçimlenmesinde iklimsel koşulların büyük etken olduğu gözlenmekte, sokak genişliklerinin yer yer 2, 5 - 3, 5 m. ye kadar düşmesinde; yazın yüksek sıcaklardan korunma amacı bulunmaktadır (Alioğlu, 2000). Mardin evlerinde doğal çevrenin gereği, malzeme olarak taş kullanılmıştır. Taş malzeme ile yığma tekniğinde yapı geleneği hala sürmektedir. Bu malzemenin işlenmeye çok elverişli, yumuşak olması, sıcak iklim koşullarına karşı iyi bir izolasyon sağlaması nedeniyle yaygın olarak kullanılmıştır.

Geleneksel Mardin Evinde planın asıl belirleyici ögesi eyvandır. Eyvan, avlu kotundan birkaç basamak yüksek, dikdörtgen planlı, avluya bakan cephesi açık ve kemerli, yan yüzeyleri pencereci, arka yüzeyi kapalı ve üzeri genellikle tonoz örtülü bir mekândır. Plan şemalarında, ortada eyvan ve iki yanında birer odanın yer aldığı simetrik düzen egemendir. Servis mekânları alt katlardadır ve hemen her evde farklı şekilde düzenlenmiştir (Plan 1).

Genellikle iç avlulu ve sokağa kapalı olan yapıların tasarlanmasındaki en önemli husus, aile mahremiyetinden kaynaklanan haremlik ve selamlık ayrımıdır.

Plan 1: Mardin Milli Ailesi Evi

(Kaynak: Alioğlu, E. F. (2000). *Mardin şehir dokusu ve evler*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.)

Mardin Evleri'ndeki eyvan, uzun eksenini evin cephesine dik, tek açıklıklı ve tonoz örtülüdür. Mardin' deki eyvanlar topografik yapıdan dolayı, teraslar şeklinde birbiri üzerinden dışa açılmaktadır (Akkoyunlu, 1988). Plan şeması olarak, eyvanlı ev geleneğine sahip olan Mardin evlerinde alt katlarda sokağa bakan pencere yoktur, eyvanın yorumu ise bu bölgelerde daha farklıdır. Çardakların altındaki süslü, profilli, bindirme tekniği ile yapılmış taş konsollar cephelerin, dolayısıyla sokağın en önemli unsurlarıdır (Resim 2).

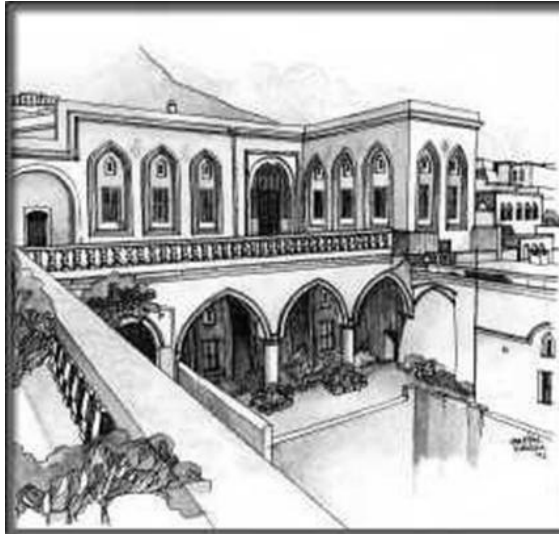
Resim 2: Tipik Mardin Evi Cephesi

Kaynak: <http://www.yakamozyakut.com/kent-penceresi/mardin-ve-tas-isciligi-h2793.html>

Bazı evler sokağın üzerini örten bir biçimde yapılmıştır. Burada örtü sistemi, sokak genişliğinde, derinlemesine uzanan “kabaltı” denilen sivri kemerli bir tonozdur. Genellikle kabaltı üzerinde bir yapı bulunmaktadır. Kabaltıya, sıcak iklimin hüküm sürdüğü Diyarbakır ve Mardin’ de rastlanılmaktadır. Mardin sokaklarındaki kabaltılar tonoz örtülü, Diyarbakır sokaklarındakiler ise düz, ahşap kirişlidir (Resim 3).

Yapıların mutlaka bir sokağa açılması için, bitişik mülkiyetler birbirlerine toprak parçaları vermişlerdir. Bunun sonucunda bazı evlere giriş, esas sokağa bağlanan 5 - 15 m. uzunluğunda, 1,5 - 2,5 m. genişliğinde dar bir çıkamaz sokak ile (tetirbe) sağlanmıştır. Çardakların altındaki süslü, profilli, bindirme tekniği ile yapılmış taş konsollar cephelerin, dolayısıyla sokağın en önemli unsurlarıdır. Bazı evler sokağın üzerini örten bir biçimde yapılmıştır. Burada örtü sistemi, sokak genişliğinde, derinlemesine uzanan “kabaltı” denilen sivri kemerli bir tonozdur. Genellikle kabaltı üzerinde bir yapı bulunmaktadır. Kabaltıya, sıcak iklimin hüküm sürdüğü Diyarbakır ve Mardin’ de rastlanılmaktadır. Mardin sokaklarındaki kabaltılar tonoz örtülü, Diyarbakır sokaklarındakiler ise düz, ahşap kirişlidir.

Resim 3: Tipik Mardin Evi (İç Avluya Bakan Cephe)

Kaynak: <http://www.evdose.com/tur/mimari/mim0012.html>

II.3. Mardin Örneğinde Koruma Sorunları ve Yapı Stoku

Anadolu'daki yapım geleneği ile karşılaştırıldığında özel bir yeri olan Mardin Evi ve tarihi kent dokusu koruma kullanım açısından önemli tehditler altındadır. 1950'li yıllarda başlayan şehirleşme olgusu, 1960'lı yıllarda Mardin' de etkisini göstermiş, genişletilen yollar, dokuya empoze edilen askeri, idari yeni yapılar ve apartmanlar gibi olgularla yapısal bozulmalara uğramıştır.

Mardin'e ilişkin ilk imar planı 1952 tarihini taşımaktadır. Koruma amaçlı olmayan, bu plan, tadilatlarla 1971 yılına değin yürürlükte kalmıştır. Mimar, Şehir Plancısı Esat Durak tarafından 1991'de hazırlanan imar planı, şehri lineer bir şekilde kat eden yolun üzerinde ticaretin yayılmasını öngörmüştür (Tunçer ve Aksulu, 1993). Bu ana güzergâhta yeni yapılaşmalar artmıştır. 1985 yılından 1991 yılına kadar geçerli olan "Koruma Planı"nın mevcut dokuda yarattığı olumsuz etkilerin bulunması, geleneksel yolların genişletilerek yoğun kamulaştırma önerilmesi ve "Koruma Planı"nın uygulamaya konulamaması önemli bir sorun olmuştur.

1993 yılı başında onanan ve Dr. Kamutay Türkoğlu ve Dr. Ahmet Uzel tarafından hazırlanan "Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı"nın büyük ölçüde uygulanamamış olması, geleneksel dokunun yıpranmasına ve hızlı bir değişim sürecine girmesine neden olmuştur (Tunçer, 1993). Bu dönemde Mardin Belediyesi'nin Koruma Planını gerçekleştirecek ve denetleyecek deneyimli ve bilgili organlara sahip olamaması önemli sorunların başında gelmektedir. 1990 yılı sonlarında 1/5000 ölçekli bir başka koruma imar planı Dr. İsmet Okyay tarafından yapılmıştır. Çalışmanın devamı 1991 yılında S. Işık Nural ve ekibi tarafından hazırlanmıştır.

Geleneksel dokuyu oluşturan bireysel eleman, Mardin evi, tek tek ele alındığında farklı koruma sorunları içermektedir. Değişmişlik açısından; kullanıcıların gereksinimleri doğrultusunda, yatay düşey bölünmelerle bozulan, dolayısıyla cephe ve planlara yansıyan değişimler dokuyu da etkilemektedir. Sivil mimarlık örneklerinin değerlendirilmesinde ise GEEAYK'nun A-1933 sayılı, 21/9/1979 tarihli kararı ile tescil edilmiş olan 90 adeti anıtsal, diğer 272 adeti sivil mimarlık örneği eski eser olarak değerlendirilmiştir.

dirilmiştir. Mardin Kentsel Sit Alanında, 242 adet kısmen değişmiş, 80 adet de çok değişmiş yapı bulunmaktadır. Bölünme nedeniyle de konfor koşulları yetersiz ve sağlıksızdır. Sosyal yönden ele alındığında; alanda yaşayanların % 80' i orta ve düşük gelir grubuna dâhil olup, % 50' si kiracıdır. Net kullanım yoğunluğu ise; ailelerin % 46' sı sekiz kişiden oluşmakta ve odabaşına dört kişi düşmektedir. Bu nedenle ailelerin korumaya maddi olarak katılımlarını beklemek mümkün değildir. Koruma bilincinin olmayışı ve eğitim seviyesinin düşüklüğü de söz konusudur (Alioğlu, 1991, s. 35).

Yukarıda tanımlanan sorunları olan bir konut stokunun kazanılması, korunması için fiziksel planların yetersiz kalacağı kesindir. Yasal ve örgütsel bir organizasyonun bulunmayışı, belediyelerin korumaya yeterince önem vermeyişi bugüne kadarki deneyimlerde açıkça ortaya çıkmıştır. Koruma İmar Planı çerçevesinde, ağır strüktürel sorunlu konfor koşulları yetersiz ve çok değişmiş 100 civarında konutun öncelikle ele alınarak onarılması ve sağlıklılaştırılması öngörülmüştür.

Kullanım açısından ise, sit alanının ağırlıklı olarak konut kullanımı olması, yapılarda işlev değişimini gerektirmemiştir. Ancak, alandaki kişi yoğunluğunun, imar planının doğru ve hızlı uygulanması şartıyla yeni bölgelere aktarılabilmesi varsayılmış, Mardin Evinin plan özelliği nedeniyle de, eskiden geleneksel aileye hizmet veren bu geniş konutların sadece yatayda bölünmelere izin verilerek en fazla iki veya üç aileye hizmet edebileceği düşünülmüştür. Tarihsel çevre korumasının sosyal boyutu daha çok koruma alanlarında yaşayanlar ve süreçte rol alan aktörler olarak özetlenebilir. Koruma alanlarında yaşayanlar, kentin genellikle en eski, geçmişten bu güne tarihi çevrede yaşayanlar ile kente yeni gelerek barınma ve yaşama çabasında olanların bir araya getirdiği karmaşık sosyal yapıyı oluşturur.

Kentsel koruma alanları genellikle kentin yıpranmış, çöküntü bölgeleri olduğundan, bu kesimlerde yaşayanlar da kentin genellikle dışlanmış, alt ve orta-alt gelir gruplarıdır. Bu nedenle tarihsel çevre korumasının en önemli boyutu, yapıları korumak olduğu kadar, bu gelir gruplarının da refahını iyileştirici ve yoksulluğu azaltıcı önlemler alınmasıdır. Tarihsel çevreler gerekli sağlıklılaştırma ve iyileştirme politika, plan, proje ve programları ile

ele alınıp korunmadığı zaman bu kesimde gecekondulaşma, kaçak yapılaşma, çöküntü bölgesi haline gelme gibi sorunlar yaşanmaktadır. Aktörler ise, tarihi çevre koruma alanında etkin olan, kentsel koruma proje süreçlerinde rol alan, bu süreçteki farklı rol ve işlevleriyle farklılaşan kişi ve kuruluşlardan oluşan taraflardır. Aktörler aynı zamanda kamu, özel, sivil, akademik gibi geleneksel sektörlere göre de ayrıştırılabilir, ancak proje süreçlerinde üstlendikleri daha karmaşık kimliklere göre ele alınmaktadır.

III. Korumanın Sosyal / Kültürel Boyutu: Sorunlar

Türkiye'de günümüze kadar sürdürülen tarihsel ve kültürel çevrelerin korunması ve sağlıklılaştırılması (ıslah / sanitasyon) politikalarının başarılı olduğunu söylemek olası değildir. Özellikle, 1950 sonrası kırsal alandan kentlere yaşanan göç ve hızlı kentleşme, 1980 sonrasında ikinci konut ve turizm amaçlı kıyı yağması ile 1990 sonrası Doğu ve Güney - Doğu Anadolu Bölgeleri'nden güvenlik ve ekonomik nedenlerle başlayan göç olgusu, kentlerimizin yüzlerce, hatta binlerce yılda oluşmuş dengelerini alt üst etmiştir. Önce varoşlarda başlayan yasal olmayan yapılaşmalar (gecekondu), giderek imar aflarıyla, kentleri bir kanser gibi sarmış ve günümüzdeki başlıca kentsel sorunlardan biri haline gelmiştir. Kentlerin hızlı büyümesiyle, geleneksel kent dokularında ve tarihsel kent merkezleri üzerinde de aşağıda özetlenen olgular ortaya çıkmıştır. Bunlar;

- "İmar" adı altında geleneksel dokuya uyumsuz yol açma, imar haklarını arttırma vb. koruma ve sağlıklılaştırma hedefi olmayan, hatta tamamen yıkıp ortadan kaldırmayı amaçlayan "Dönüşüm" nitelikli planlamalar yapılması,
- Bu planlar doğrultusunda, arsa biriktirme (spekülasyon) amaçlı olarak kentlerde geleneksel kent dokularının (kentsel sitler ve bir kısım gecekondu alanları) yıkılarak yerine dokuya aykırı taban alanları ve yükseklikler ile çevreye uyumsuz yeni yapılaşmalar oluşturulması,
- Kentsel koruma kararı verilmesi ile eski plan uygulamalarının durdurulması, ancak korumaya yönelik planlama ve uygulama çalışmalarının

yetersizliği nedeniyle, geleneksel dokularda ve tarihsel kent merkezlerinde bakımsızlık, korunamama, köhneleşme, terk edilme ve çöküntü bölgesine dönüşme olgusu,

- Giderek aşırı yapı ve nüfus yoğunlaşması nedeniyle oluşan ulaşım ve otopark sorunları, çevre kirlilikleri,

- Mülk sahiplerinin geleneksel dokuları terk etmesi ile bu alanlarda oluşan sosyal dönüşüm, gecekondulaşma ve sosyal çöküntü bölgesi niteliği.

Yukarıda saptanan sorunlar, Mardin kenti özelinde de gözlenmektedir. Mardin'in güneydoğu terör olayları nedeniyle göç alma hızı, gelişme potansiyelleri, geleneksel dokunun niteliği (yapı malzemesi ve dokunun yeni gelişen kent kesimleri ile olan ilişkileri), gelecekteki turizm potansiyeli, kentteki tarihsel ve kültürel çevrenin korunmasını, onarılmasını ve yenilenmesini diğer kentlere göre farklı kılmaktadır (Tunçer, 2004).

Tarihsel çevreler nadiren işlevlerini koruyarak günümüze kadar gelmektedir. Ancak Mardin kentindeki konut dokusunun günümüze kadar varlığını sürdürmesi önemli bir olgudur. Birçok kentte tarihi çevreler işlevlerini kaybetmelerine rağmen değişik kullanışlara dönüşerek varlıklarını sürdürmektedir. Ancak o beldenin çöküntü alanı olarak görülmekte, diğer ülkelerdeki gibi bir prestij alanı haline gelmemektedir. Bazı yapılar ise hem işlevlerini yitirmeleri hem de yeni işlev ve kullanışları barındırmaya elverişli olmamaları nedeniyle terk edilmekte veya koruma altına alınıp, piyasa süreçlerine göre cazip bulunmadığı için metruk halde bırakılmaktadır. Bu kesimlerde yaşayan aileler, getirilen koruma ve bakım kurallarına uygun olarak, bu yapılara harcama yapacak güçte bulunmamaktadır.

Bu kesimlerde yaşayanlar, ekonomik olarak güçsüz, dışlanmış ve yoksullaştırılmış kesimler olması ile paralel olarak sosyal ve kültürel açıdan da eğitimsiz, kültür düzeyleri düşük ve sosyal yapı olarak kentin diğer katmanlarından geri durumdadırlar. Amsterdam Bildirgesi'ne göre sosyal, ekonomik ve fiziki sorunlara çözüm bulunamaz ise bu kesimler tamamen kaybedilebilir.

IV. Sonuç ve Öneriler

“Sürdürülebilir Kalkınma” ve “Sosyal / Kültürel Gelişme” için bölgesel, alt bölgesel ve yerel ölçeklerde tarihsel çevrelerinin koruma, sağlıklılaştırma ve çevre uyumlu yenileme politikalarını yönlendirmek üzere; bu doğrultuda hazırlanmış ülkesel, bölgesel ve çevre düzeni planlarına sahip olmak gerekir. Bunun için, kentsel çevrelerin akılcı ve etkin korunmasını ve kullanımını öngören kararların alınmasına elverişli bir ortam geliştirilmelidir.

Ülke ölçeğinde tarihsel (ve de doğal) kaynak kullanımını içeren, kent dokularını sağlıklılaştıran, kentleşme ve sanayileşmeyle bütünleşen politikalar; bölgelere, metropoliten ölçekteki kentlere, kentlere ve kırsal yörelere kadar inen bir dizi stratejik ulusal (ekonomik, fizik, sosyal, kültürel, eğitimsel vb.) planlama kararları ile desteklenerek geliştirilmelidir.

Sürekli, planlı, programlı ve projelere dayalı çalışma gerektiren kent koruma ve yenileme çalışmalarında ve uygulamalarında, merkezi kuruluşlardan (Kültür ve Turizm Bak., Çevre ve Şehircilik Bak., İl Özel İdareleri, vb.) Belediyelere kaynak aktarılmalı ve koruma geliştirme amaçlı projeleri desteklenmelidir.

Koruma ve dönüşüm planları tamamen yıkıp çok katlı yenilenmeyi değil, yer yer yoğunluk ve doku korunması ve sağlıklılaştırılmasını öngörecektir biçimde ele alınmalıdır. Hazırlanmış olanlar bu anlayışla yeniden gözden geçirilmelidir.

Sürdürülebilir kalkınma fikri çerçevesinde, kentsel politikalar yeniden ele alınmalı, doğal çevre ile uyumlu, tüketime yönelik olmayan, kirliletmeyen, tarihsel ve kültürel çevreyi, insan ölçekli kentsel dokuları koruyup geliştirmeyi amaçlayan yeni politikalar dizisi oluşturulmalıdır.

Yoksulluğa bir çözüm olarak; tarihsel çevrelerde yaşayan bireylerin kendi yapılarına bakım onarım ve çevreye uyumlu eklentilerle geliştirmelerini sağlamak amacı ile kentsel tasarım ve mimari ölçeklere giden özel plan ve projeler geliştirilmeli, teknik ve parasal destek politikaları ile uygulanmalı-

dır. Bu plan ve projelerin üst ölçekte verilmiş yoğunluk ve yapılaşma biçimi kararlarıyla uyumlu olması sağlanmalıdır.

Kent yoksulluğuna bir çözüm olarak tarihi alan ve kent çevrelerini koruma ve sağlıklılaştırma politikaları, nüfus artışı ve göç olgusu dikkate alınarak, var olan politikalar bu amaç doğrultusunda değiştirilerek geliştirilmelidir.

Tarihsel kent dokularındaki geleneksel konutlar, günümüze kadar ulaşan kültür varlıklarımız olduğu kadar, konut açığının giderilmesinde “konut stoku” nun da bir parçasıdır.

Sürdürülebilir kentsel gelişme kapsamında, sistemsiz ve parça parça değil, tutumlu ve bilinçli bir gelişimin hedeflenmesi, var olan kaynakların değerlendirilmesi ve geliştirilmesi gerekli olduğundan; koruma planı, mimar ve inşaat mühendisi, restorasyon uzmanlarına vd. düşen görev, etkin bir kampanya ile bu kent parçalarının vakit yitirilmeden ele alınması, çevre ve yapı olarak iyileştirme, sıhhileştirme ve koruma uygulamalarının yapılması için yerel ve merkezi yönetime destek olunmasıdır.

Geleneksel Mardin evlerinin sayıları giderek azalmış, yok olmuş, ayakta kalabilenler kaderlerine terk edilerek yıkılmaları hızlandırılmıştır. Zamanın ve insanın tahripine karşı hala ayakta kalmakta direnen bu kültür mirası yeniden “konut stoku” olarak değerlendirilip gelecek kuşaklara aktarılmalıdır. Konutların bir kısmının kültürel ve turistik amaçlı kullanımları düşünülebilir.

Ülkemizde, kent yoksulluğuna bir çözüm olarak geleneksel kent dokularını (kentsel sitler) koruma, sağlıklılaştırma ve geliştirmeyi amaçlayan, akılcı, verimliliği gözeten, vurgunculuğu (arsa /yapı spekülasyonunu) önlemeye ve kentsel rantın kamu yararına kullanılmasına amaçlayan bir “kentsel toprak politikası” bulunmamaktadır. Kentleşme hızına bağlı olan ve kentsel toprak rantının kamuya değil, kişilere, (spekülatörlere) gitmesine yol açan yık-yap-satçı kentsel yenileme (daha doğrusu yıkım) mutlaka önlenmelidir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından, spekülasyon amacı ile geleneksel Mardin evlerini yıkarak, yerine çok katlı betonarme konut yapma istekleri ve Belediyenin tarihi eserlere karşı olan bazı eylemlerle-

rini engellemiş, gerekli kararlar alınarak koruma ve onarım yönünde çalışmalar başlatılmıştır.

Merkezi yönetim birimleri (başta Çevre ve Şehircilik, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Vakıflar Gn. Md.), koruma ve sağlıklılaştırmayı gerçekleştirecek şekilde yeterince etkin bir tarzda örgütlenmemiştir. Merkezi Yönetim ilgili kurumlarının yaklaşımları genellikle teknik olmakla birlikte, hâkim olan politikalar zaman zaman etken olmaktadır ve bu da tarihi/çevresel kent dokularının tahribatına yol açmaktadır.

Yerel Yönetimler de kentsel korumayı ve sağlıklılaştırmayı gerçekleştirecek şekilde yeterince etkin olarak örgütlenememiştir. Geleneksel konut çevrelerinin korunması ve sağlıklılaştırılması konusunda, Yerel Yönetimlerin de yaklaşımları genellikle yerel politikalara bağımlıdır, bu da geleneksel kent dokularının tahribatına yol açmaktadır.

Merkezi ve yerel yönetimler tarafından alınan kararların tarihsel gelişim süreci içinde değerlendirilmesi, (sit alanı ilanı, daraltılması, tescil kararları, tescilden düşme, yeni yapılaşma izinleri, yıkım izinleri vb.) ve bu kararlara yönelik öneriler bu sonucu ortaya çıkarmaktadır. Mardin'de koruma planı uygulaması normal imar planları gibi zaman içinde çok fazla yayılmamalıdır. Aktif / eylemsel planlama ve uygulama süreci hâkim olmalıdır. Ayrıca Unesco Dünya Miras Listesi'ne girilmesi için gerekli olan "Alan Yönetim Planı" bir an önce hazırlanmalıdır.

"Mardin Alan Yönetim Planı" (Mardin Site Management Plan/SMP) geliştirilmeli ve alanın sunumuna/yorumlanmasına yönelik Konsept (kavram) Planı oluşturulmalıdır. Plan; Mardin kentsel ve arkeolojik alanlarındaki bozulmayı önleyecek veya yavaşlatacak bir dizi koruma eylemini yürürlüğe koyacak ve alanın aynı zamanda kullanımına izin verecek fiziksel altyapı için "rehberler (guidelines)" hazırlayacaktır.

Bu Konsept Plan'dan hareketle;

- a. Mardin'de kentsel sit alanlarının korunması ve işletilmesine ilişkin yönetimsel, örgütsel ve finansal yönetim mekanizmaları kurulacak,
- b. Özellikle yerel toplumun ve tüm ilgililerin kentsel koruma ve arkeolojik sit alanlarının işletimi ve yararlanılmasındaki yöntemi tanımlanacaktır.

Aynı zamanda ulusal ve yerel düzeyde yöneticiler için koruma ve kritik/yerine konulamaz kentsel, arkeolojik, doğal ve kültürel değerlerin korunması ve değerlendirilmesi için ekonomik olarak uygun ve sürdürülebilir bir "rehber / guidelines" olacaktır.

c. Ön alan değerlendirme/yorumlama planı veya konsepti; alanın çok dilde, multimedia olarak sunulması ve yorumlanması; Hazırlanacak "Sunum ve Yorumlanma Planı" Mardin'in eşsiz kentsel, mimari ve tarihsel değerlerinin ziyaretçiler tarafından anlaşılmasını sağlayacaktır.

d. "Sunuş"; eylemler, tesisler, programlar ve servisleri içermekte ve ziyaretçilerin eylemlerini, halkın sit alanları ile temaslarını içermektedir.

e. "Yorumlama/değerlendirme" halkla ilişkileri ve anlamları ile ve kültürel doğal kaynakların korunması bilincini geliştirmeyi hedeflemektedir.

f. Çalışma; Mardin kentsel ve arkeolojik sit alanlarının ziyaretçilere tanıtılması ve bilgilendirilmesi, yaşlara, bilgi seviyesine, ilgilerine, deneyimlerine ve ziyaret sürelerine bağlı olarak olası senaryoların tanımlanmasında bir ön tasarım oluşturacaktır.

g. Final tasarım ve maliyet hesapları için bir "Teknik Şartname" de hazırlanmalıdır.

Mardin Kentsel ve Arkeolojik Alan Yönetim Planı ile ilgili olarak yapılması gerekenleri ise şöyle sıralayabiliriz:

Mevcut Durumun Değerlendirilmesi: Mardin kentsel ve arkeolojik alanlarının yönetimsel, işletmeye ilişkin ve bakım gereksinimlerine karar vermek amacıyla; gerekli kurum, kuruluş ve otoriteler, diğer ilgililer ile ilişki kurulmalı, sorunlar ve olanaklar hakkında karar verilmeli,

Analiz: Alanın tarihi gelişimi, kentsel ve mimari tarihçesi, önem değerlendirilmesi, işletme yönetimi ve alan sunumu konuları ile bağlantılı olarak SWOT analizi ve alan taşıma kapasitesi analizi hazırlanmalıdır. Bu çalışma, onaylı Mardin Koruma Planının genel ilkelerine ve planın yeniden değerlendirilmesi sonuçlarına bağlı olarak hazırlanmalıdır. İdari çerçeve değerlendirilmeli ve karşılaştırmalı çalışmaları yapılırken benzer ulusal/uluslararası deneyim ve know-how konuları elde edilmeli ve gözden geçirilmelidir.

Bu değerlendirmeler yapılarak, "Mardin Alan Yönetim Planı" için ana politikalar oluşturulmalıdır. Bu plan dâhilinde farklı alternatifler içinde yönetsel ve finansal modeller oluşturulmalı ve ulusal/uluslararası yönlendirme (rehber) ve deneyimler ortaya konularak tavsiye niteliğinde yönetim stratejileri belirlenmelidir.

İş programını yasal çerçeve içinde uygun bir zemine oturtmak için bir organizasyon şeması ve işletme rehberi önerilmelidir. Bunun yanı sıra işbirliği ve eşgüdüm hedeflenen kurum/kuruluşlarla ilgili protokoller hazırlanmalıdır.

Öngörülen çalışmalar bağlamında kısa vadede bir sistem oluşturma yoluna gidilmelidir. Bunun için gerekli mekânsal eylemler/donatılar ve araçlar tanımlanmalı ve yönetim personeli için gerekli eğitim programları hazırlanmalıdır.

Kısa-orta ve uzun vadeli çalışmaları/modellerini içeren kapsamlı bir zaman çizelgesi yapılmalıdır. Bu çizelge doğrultusunda tüm ilgili çalışmalar ve tasarımların teknik şartnameleri hazırlanarak maliyet hesaplarının yapılması suretiyle bütçe hazırlanmalıdır.

"Mardin Alan Yorumlama ve Değerlendirme Planı" ile bağlantılı olarak yapılması gerekenleri ise şöyle sıralayabiliriz:

Alanın sunumuna ilişkin olasılıklar (seçenekler) tanımlanmalıdır. Böyle bir sunuş sistemi için alan hakkında var olan materyal ve bilgiler değerlendirilmeli ve gerekli olan ek materyaller (mimari çizimler, restitüsyonlar, hava fotoğrafları vb) belirlenmelidir. Sunuş teknikleri, firmaları ve materyalleri hakkında pilot pazar araştırması yapılmalıdır.

Alan Tanıtım / Sunum Planı ile ilgili olarak bir özet ve ilgili çalışmaların tanımlamasını yapılmalıdır. Olası senaryolara bağlı olarak farklı sunum teknikleri geliştirilmelidir. Dünyadaki mevcut multimedia sunuş olanakları ve teknolojileri hakkında birkaç örnek üzerinde genel bir araştırma yapılmalıdır.

Farklı kültürel değerler ve doğal değerlerin korunmasına ilişkin müdahaleler ilgili prensipler / kriterler belirlenmelidir.

İşaret levhaları, bilgilendirme panelleri ve diğer sistemlere ilişkin ihtiyaçları belirlemelidir.

Alan Sunum Planı'na ilişkin farklı komponentlere ait teknik şartname (ToR) ve maliyet hesaplamalarını yapılmalı ve farklı uygulama aşamalarına ilişkin ön maliyet/tutarlar belirlenmelidir.

Ziyaretçiler için yaş, ilgi, köken, toplumsal cinsiyet, vb. farklılıklar da dikkate alınarak bir alışveriş mekânı tanımlanmalıdır.

Bütün bunların yapılarak Mardin'in, UNESCO Dünya Miras Şehirleri listesine girmesi durumunda Mardin'in uluslararası tanınırlığı artacak ve korunması için maddi ve teknik destek sağlanacaktır.

Kaynakça

- Akkoyunlu, Z. (1988). *Geleneksel urfa evlerinin mimari özellikleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Alioğlu, F., (1989). *Geleneksel Mardin Şehir Dokusu ve Evleri Üzerine Bir Deneme*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Alioğlu, E. F. (2000). *Mardin şehir dokusu ve evler*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- Tunçer, M. (2004). Kent yoksulluğuna bir çözüm: Tarihsel çevrelerin sürdürülebilir korunması. *İnsanlığın ortak mal varlıklarına saygı hakkı ve kültürel mirası yaşatarak korumak bildiri kitabı* içinde (ss. 145-182. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Tunçer, M. ve Aksulu, I. (1993). GAP'ta uygulama alanlarındaki tarihsel kentsel sitlerde yapı stoklarının değerlendirilmesi. *GAP'ta teknik hizmetler, planlama, mühendislik - mimarlık sempozyumu bildiriler kitabı* içinde (ss. 151-166). Ankara: Mimar ve Mühendisler Odası.
- UNESCO. (2008). *Operational guidelines for the implementation of the world heritage convention*. 22 Şubat 2013 tarihinde <http://whc.unesco.org/archive/opguide08-en.pdf> adresinden erişildi.

Prof. Dr. Mehmet Tunçer: 1980'de ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama (ŞBP) Bölümünden lisans ve 1985'de Şehir ve Bölge Planlama ve Restorasyon ABD ortak programından

yüksek lisans dereceleri aldı. 1995 yılında Ankara Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi ABD (Kent ve Çevre Bilimleri) doktorasını tamamladı. 1999'da "Kentsel Koruma" doçenti, 2009 yılında ise Restorasyon ABD'nde Profesör oldu. 1986 - 2007 yılları arasında Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde Öğretim Görevlisi, 2007-2012 yılları arasında ise Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü (kurucu) Başkanı olarak görev yaptı. Prof. Dr. Tunçer, hâlen, Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde ve Ankara Üniversitesi, Sosyal Çevre Bilimleri ABD öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Tunçer'in, tarihsel çevre koruma politikaları üzerine yayınlanmış 3 kitabı, 7 ortak kitap çalışması, bölge planlaması, kentleşme politikaları, tarihsel ve doğal çevre koruması, şehir planlaması, kentsel tasarım, ekolojik çevre vb. konularda yayımlanmış çok sayıda makalesi ve tebliği bulunmaktadır.